

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.011.3.015.31-051

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ

Когут І.В.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

У статті проаналізовано питання формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Запропоновані критерії дослідження формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності учителя. Окреслені показники та методики для оцінки упровадження гуманістично особистісної теорії формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності. Визначено перспективи подальших розвідок з цієї теми в майбутньому.

Ключові слова: критерії, професійно-педагогічна комунікативна компетентність, майбутній учитель, технологія, гуманістично особистісна технологія формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Постановка проблеми. У Національній Стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. наголошується, що «сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян».

Відтак важливим складником професійної компетентності вчителя є комунікативна компетентність, а одним із першочергових завдань вищої педагогічної освіти – формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності вчителя, оскільки вона виступає духовно-моральним чинником і науковим змістом освітнього процесу, де знання вчителя, гуманність, душевна щедрість, бажання зрозуміти і допомогти учню відіграють головну роль [3].

У процесі наукового пошуку визначено, що технологію навчання розуміють як упорядковану систему дій, виконання яких гарантує досягнення запланованих педагогічних цілей. Виходячи з цього, гуманістично особистісну технологію формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя розуміємо як особливу форму організації освітнього процесу, що базується на критеріях сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Відповідно до цього виокремлено критерії сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Аналіз останніх публікацій. Порівняльний аналіз різних підходів до проблеми формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя (Д. Іванов, В. Кан-Калик, О. Коротаєва, А. Ксенофонтов, О. Леонтьєв, І. Османова, Г. Смірнова, З. Смелкова, Л. Шаповалова та ін.) дозволили нам виділити критерії та показники сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів.

Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять праці, де розглядаються сутність педагогічної взаємодії розглядали І. Бех, А. Бойко,

А. Бодальов, С. Гончаренко, В. Кан-Калик, В. Сухомлинський, О. Федій та ін., поняття і сутність педагогічної комунікації вивчали Н. Бутенко, Н. Волкова, О. Жирун, М. Заброцький, С. Левченко та ін., структуру комунікативної компетентності майбутнього вчителя досліджували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю. Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін., формуванню комунікативної культури вчителя присвячені роботи Н. Гез, Т. Голанд, Т. Гоффманн, М. Лазарева та ін., технології розвитку комунікативних умінь вчителя та їхні структурні компоненти окреслювали А. Дубаков, Г. Бушуєва, А. Капська, О. Мерзлякова, Д. Хумест та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В основу виділення критерії було покладено мету гуманістично особистісної технології формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя; наукові підходи принципи.

Водночас проведене нами пілотажне дослідження показало, що високим рівнем сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності володіють лише 12,3% молодих учителів, 85,2% – відчувають труднощі у спілкуванні з батьками учнів, 81,7 – у встановленні компетентної взаємодії зі школярами.

Таким чином, проблема актуальна, але недостатньо досліджена. Не обґрунтованим залишається поняття «професійно-педагогічна комунікативна компетентність» як важливий складник професійної компетентності майбутнього вчителя, не розкрита технологія забезпечення професійно-педагогічної комунікативної компетентності, а також структура та критерії сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Формування цілей статті. Провідною метою статті є висвітлення критеріїв сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі сучасного вишу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання професійної орієнтації, формування комунікативної компетентності хвилювало дослідників з незапам'ятних часів.

Оскільки професійно-педагогічна комунікативна компетентність учителя є сукупністю певних якостей особистості, що сприяють прийняттю, засвоєнню, використанню й передачі спрямованої на навчання й виховання студентів.

Професійно-педагогічна комунікативна компетентність полягає у здатності учителя до спілкування, стимулюванні позитивних емоцій у співрозмовника й відчуття задоволення від спілкування, наявності стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми в найрізноманітніших сферах, емоційному задоволенні на всіх етапах спілкування, здібності до педагогічної комунікації, постійному набутті комунікативних навичок і вмінь [3].

Професійно-педагогічна комунікативна компетентність учителя формується під впливом багатьох чинників яка сформована в гуманістично особистісної технології формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Для реалізації гуманістично особистісної технології формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності важливим є визначення критеріїв сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності. А також визначення показники цих критеріїв.

Попередньо визначено, що у педагогічному словнику С. Гончаренка поняття комунікації сформульоване як «риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товарищів. Формується в процесі життя й діяльності людини в соціальній групі» [1].

Професійно-педагогічна комунікація як специфічний процес взаємообміну інформацією у системах «людина – людина», «людина – комп'ютер», «людина – комп'ютер – людина» є засобом здійснення професійної діяльності вчителя, майстерність якого має ґрунтуватись, з одного боку, на спеціальних професійних знаннях та різнобічних фахових вміннях, а з іншого – на вмінні здійснювати взаємообмін інформацією з учнями, батьками, колегами, адміністрацією, працівниками освіти тощо, досягаючи взаєморозуміння [2].

Критерій (від греч. criterion) — це ознака, по якому оцінюється відповідними показниками досягнення певного результату функціонування або розвитку особистості. Критерієм є підстава для оцінки, визначення або класифікації [4].

Окрім того, проведений теоретичний аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури дозволив виявити наявність двох вагомих складових формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності: теоретичної і практичної.

На основі орієнтовного варіанту критеріїв сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності було проведено опитування. В остаточний варіант були вміщені параметри, які отримали не менше як 75% позитивних висловлювань. Відповідно до результатів опитування нами виділено три критерії. Перший поєднує в собі ознаки теоретичного компоненту, другий відповідає теоретичному і практичному компоненту, третій містить у собі суто специфічні ознаки сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів:

Критерії:

I критерій – мотиваційно-ціннісний;

II критерій – когнітивний;

III критерій – діяльнісний.

Критеріальна структура сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя відображена в таблиці 1.

Сформульовані критерії та їх показники відповідають загальній моделі гуманістично особистісної технології формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів.

Перший критерій – *мотиваційно-ціннісний* – сформульований для визначення професійно-соціальної комунікативної компетенції майбутніх учителів, другий – *когнітивний* – професійно-методичної комунікативної компетенції, а третій – *діяльнісний* – професійно-творчої комунікативної компетенції майбутніх учителів.

Кількісна оцінка кожного параметра проводилася за спеціально розробленими шкалами, які складаються з ряду дискретних чисел (від 1 до 5),

Таблиця 1

Критерії сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя

Назва критерію	Показники	Використані методики для оцінки
<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	– наявність мотивів та потреб у розвитку професійно-педагогічних комунікативних умінь; – наявність стійкого інтересу до педагогічної комунікації, стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми; – прагнення до самовдосконалення та підвищення власного рівня сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності.	Тест для визначення потреби у спілкуванні (ПС) (Ю. Орлов, В. Шкуркін, Л. Орлова); Самооцінка професійно-педагогічної мотивації (адаптовано Н. Фетискіним); Методика «Шкала оцінки потреби в досягненні» (Ю. Орлов); Спостереження
<i>Когнітивний</i>	– знання структури комунікативного акту; – знання способів, методів і прийомів організації комунікативної педагогічної взаємодії; – знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування; – знання стилів педагогічного спілкування.	Модульний контроль; Індивідуальні науково-дослідні завдання
<i>Діяльнісний</i>	– здатність до вільного використання професійно-педагогічної лексики відповідно до конкретної ситуації; – вміння встановлювати та підтримувати необхідні контакти зі всіма суб'єктами навчально-виховного середовища (учнями, їх батьками і колегами), а також ініціювати та підтримувати процес педагогічного спілкування.	Методика комунікативної соціальної компетентності (КСК); Анкета «Як визначити стиль педагогічного спілкування?»; Діагностика домінантного стилю спілкування педагога; Метод експертних оцінок

кожний з яких відповідає певному якісному стану тієї чи тієї характеристики структури діяльності, що аналізується. При цьому число «5» виражає вияв параметра на найвищому рівні, «3» – на середньому, «1» вказує на абсолютну відсутність вияву параметра. Використання названої системи, адаптованої до нашого дослідження, забезпечило досягнення достатньої диференціації індивідуальних характеристик діяльності вчителів.

Мотиваційно-ціннісний критерій дозволяє визначити наявність мотивів та потреб у розвитку професійно-педагогічних комунікативних умінь, виявлення рівня потреби у спілкуванні, наявність ціннісного ставлення та сформованості рефлексивних умінь до професійної діяльності, рівень досягнення мотивації в комунікації.

Когнітивний критерій дозволяє визначити рівень якості знань структури комунікативного акту, способів, методів і прийомів організації комунікативної педагогічної взаємодії, морально-етичних норм і правил професійного спілкування та знання стилів педагогічного спілкування

Діяльнісний критерій дозволяє визначити наявність особистісних якостей, що виражаються у соціальній спрямованості особистості під час здійснення професійно-педагогічної комунікації; здатність до вільного використання лексики відповідно до конкретної ситуації, знання стилів педагогічного спілкування; оволодіння високим рівнем професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Виявлення рівня сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів відбулося за допомогою таких методів та методик:

I. Для зняття даних за показниками мотиваційно-ціннісного критерію:

- тест для визначення потреби у спілкуванні (ПС) (Ю. Орлов, В. Шкуркін, Л. Орлова);
- самооцінка професійно-педагогічної мотивації (адаптовано Н. Фетискіним);
- методика «Шкала оцінки потреби в досягненні» (Ю. Орлов).

II. Для отримання даних за показниками когнітивного критерію:

- модульний контроль;
- індивідуальні науково-дослідні завдання.

III. Для здобуття даних за показниками діяльнісного критерію:

- методика комунікативної соціальної компетентності (КСК);

- діагностика домінантного стилю спілкування педагога;
- анкета «Як визначити стиль педагогічного спілкування?»;
- метод експертних оцінок, спостереження.

Висновки з дослідження та перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку. Отже, критеріями сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя ми обрали мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний. Згідно з цими критеріями й показниками визначено рівні сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів (високий, середній, низький). Визначено, що для успішної взаємодії майбутніх вчителів з учнями, вчителями, батьками важливо оволодіти на високому рівні вище зазначеними особистісними професійними якостями, уміннями, вербальним та невербальним мовленням, здатності до вільного використання професійної лексики, наявності мотивації та ціннісного ставлення до розвитку професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Відповідно до структури професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя, розроблені критерії та показники сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: мотиваційно-ціннісний (наявність мотивів та потреб у розвитку професійно-педагогічних комунікативних умінь; наявність ціннісного ставлення та сформованість рефлексивних умінь до професійної діяльності; здатність до гуманістично спрямованого студентоцентрованого суб'єкт-суб'єктного навчання), когнітивний (знання структури комунікативного акту; знання способів, методів і прийомів організації комунікативної педагогічної взаємодії; знання морально-етичних норм і правил професійного спілкування; знання стилів педагогічного спілкування), діяльнісний (здатність до вільного використання професійно-педагогічної лексики відповідно до конкретної ситуації; володіння достатнім рівнем сформованості комунікативної компетентності (мовна, мовленнєва, стратегічна, соціокультурна та соціолінгвістична)).

Перспективи подальших наукових розвідок у процесі формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності у майбутнього вчителя вбачаємо в розробці педагогічних технологій професійно-педагогічного спілкування.

Список літератури:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У. Гончаренко. – Вид. 2-е, доп. і випр. – Рівне: Волинські береги, 2011. – 552 с.
2. Дмитренко К.А. Сутність професійно-педагогічної комунікації у педагогічній освіті [Електронний ресурс] / К.А. Дмитренко. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Nzspp_2012_7_4.pdf. – Заголовок з екрану.
3. Когут І.В. Теорія і технологія формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : прогн. спецкурсу з практикумом / І.В. Когут. – К.: КУ імені Бориса Грінченка, 2014. – 35 с.
4. Современный словарь иностранных слов: толкование, словоупотребление, словообразование, этимология / Л.М. Баш, А.В. Боброва и др. – [3-е изд., доп.]. – М.: Цитадель-трейд, 2002. – 960 с.

Когут И.В.

Полтавский национальный педагогический университет
имени В.Г. Короленко

КРИТЕРИИ СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

В статье проанализированы вопросы формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетентности будущего учителя. Предложенные критерии исследования формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетентности учителя. Указанные показатели и методики для оценки внедрения гуманистически личностной теории формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетентности. Определены перспективы дальнейших исследований по этой теме в будущем.

Ключевые слова: критерии, профессионально-педагогическая коммуникативная компетентность, будущий учитель, технология, гуманистически личностная технология формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетентности.

Kohut I.V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

PROFESSIONAL PEDAGOGICAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS: ITS MATURITY CRITERIA

Summary

The article analyzes the issues of building up vocational and pedagogical communicative competence of future teachers. The criteria for the study of the development of teacher's vocational and pedagogical communicative competence were determined. The author defined the indicators and methods for evaluation of implementation of a humanist personality theory into the process of formation of vocational and pedagogical communicative competence. The prospects of further perspectives and views on this topic in the future are determined.

Keywords: criteria, professional-pedagogical communicative competence, future teacher, technology, humanistic personality technology of developing of professional-pedagogical communicative competence.